

D E WADDENZEE IS VAN ONS ALLEMAAL

WAAROM UNESCO DIT GEBIED ALS WERELDERFGOED ERKENT

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2011/2.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

Breezanddijk is het kleinste gehucht van Nederland: een benzinstation, vier inwoners en een kleine kampeerplaats aan de kant van het IJsselmeer. Als je over de Afsluitdijk van Friesland naar Noord-Holland gaat, kun je bij Breezanddijk het talud oprijden om uit te kijken over de Waddenzee. En of het nu een zonnige zomermiddag is, een heldere winteravond of een stormdag, het uitzicht is altijd even fascinerend. Lucht, water en horizon scheppen een ruimte die een magische aantrekkingskracht heeft. Steeds weer anders, en toch een gevoel van eeuwigheid. Als symbool van menselijke tijdelijkheid soms een wit of bruin zeil in de verte, 's avonds het licht van een vuurtoren op een van de eilanden, bij helder weer.

Een prachtig gebied – maar dat is op zichzelf geen reden voor de status van Werelderfgoed, die UNESCO in 2009 aan de Waddenzee toekende. Wat was de reden dan wel? Wat gaf de Waddenzee het etiket “*outstanding universal value*” of “uitzonderlijke universele waarde”, hét trefwoord voor plaatsing op de Werelderfgoedlijst? En waarom heeft alleen het ‘natte’ gedeelte, het water, die status gekregen? Wat zijn eigenlijk de achtergronden van dit UNESCO-programma en wat betekent het als een site die status krijgt?

SCHOONHEIDSWEDSTRIJD

Afgaande op de berichten in de media wanneer een bepaalde plek wordt uitgeroepen tot Werelderfgoed, zou je gemakkelijk de indruk krijgen dat dit vooral ‘het toekennen van bijzondere toeristische waarde’ inhoudt. Het lijkt wel de hoofdprijs in een soort schoonheidswedstrijd binnen en tussen landen om de mooiste stad, het grootste monument, het bijzonderste natuurgebied. Maar in werkelijkheid betekent plaatsing op

GREETJE VAN DEN BERGH

werd in 1947 geboren in Tiel. Studeerde vertaalwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam. Vertaalde en publiceerde over Franse literatuur. Was algemeen-secretaris van de Nederlandse Taalunie en lid van het bestuurscollege van de Universiteit van Amsterdam. Is momenteel voorzitter van Nederlandse UNESCO-Commissie.

Adres: Johan de Wittstraat 13,
NL-2334 AM Leiden.

de lijst het aangaan van een “verplichting tot behoud en beheer voor volgende generaties van zeer waardevolle monumenten of gebieden”. Er komt dan ook altijd een convenant aan te pas, een afspraak tussen het aanvragende land en UNESCO, waarin de aanvrager zich verplicht om de site goed te beheren en te beschermen. Waaruit is het idee van zo’n afspraak met de wereldgemeenschap ontstaan?

Laten we even teruggaan naar het begin. De oprichting van UNESCO, onmiddellijk na alle verschrikkingen en verwoestingen van de Tweede Wereldoorlog, werd ingegeven door de wens om de aanleidingen tot oorlog zo goed mogelijk te bestrijden. “*Since wars begin in the minds of men, it is in the minds of men that the defences of peace must be constructed.*” Nationalistisch, etnisch of religieus ‘wij- zijdenken’, de uitvinding van kernbommen en gifgassen, het vermogen om via woorden en beelden te verleiden tot haat tegen en afkeer van anderen, zijn producten van de menselijke geest, van kennis en intellect. Onderwijs, wetenschappen en cultuur wijzen niet alleen de weg naar ‘het goede, het ware en het schone’, zij behoeden ons niet voor barbarij – maar tegelijk moeten in diezelfde domeinen de wapens tégen de barbarij worden gezocht. Dat was de reden om de werelden van onderwijs, kunst en wetenschap wereldwijd te betrekken bij het verwezenlijken van de doelstellingen van de Verenigde Naties, en mensen kansen te bieden om hun lot op een positieve manier in eigen handen te nemen. Onderdeel van die mondiale “*intellectual and moral solidarity*” was ook het uitdragen van de gedachte dat de mensheid een gedeelde geschiedenis heeft, door erfgoed van uitzonderlijke waarde te bestempelen als eigendom én verantwoordelijkheid van de wereldgemeenschap, niet alleen van het land waarin dat zich bevindt. Toen in 1959 de Abu

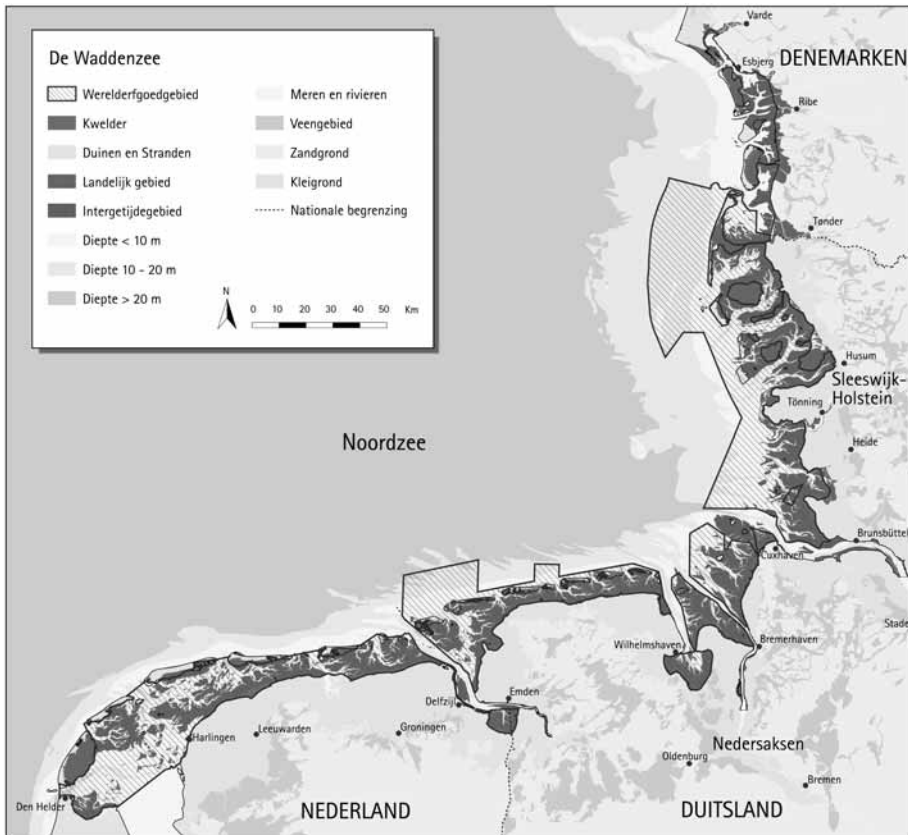
Simbel-tempels in Egypte werden bedreigd door de bouw van de Aswan-dam, werd gezocht naar een concreet instrument om die verantwoordelijkheid vorm te geven. Dat werd uiteindelijk de World Heritage Convention van 1972. Voluit: de *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*.

WERELDCANON

Dat klinkt mooi, maar hoe ziet die internationale verantwoordelijkheid er concreet uit? Behalve als het gaat om heel arme landen ontvangen Werelderfgoed sites immers over het algemeen geen geld van UNESCO. De kosten van behoud en beheer zijn voor het aanvragende land en de overheden daarbinnen. Maar zij kunnen wel een beroep doen op de expertise in de betrokken UNESCO-adviesorganen: ICOMOS (International Council on Monuments and Sites), IUCN (International Union of Conservation of Nature), en ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property). En ze worden ook aangemoedigd om zelf naar internationale samenwerking te streven bij het zoeken naar oplossingen voor problemen en het uitwisselen van kennis daarover. Soms helpt de toegekende status ook bij het vinden van sponsors voor behoud en beheer, zoals bijvoorbeeld het geval was bij het kostbare reddingsplan voor Venetië en de lagune van de stad. Maar vooral: UNESCO bouwt met dit programma aan een soort 'wereldcanon' van de geschiedenis van de mensheid.

Die canon heeft niet alleen te maken met cultuur in de smalle betekenis van het woord. De geschiedenis van de mensheid wordt immers evenzeer bepaald door geologische, biologische en ecologische processen. Ook daarvan kent de wereld bijzondere getuigen, soms bijna de laatste ter wereld. Zo staat het Miguasha-park in Oost-Canada op de lijst, een paar vierkante kilometer waaraan je als leek op het eerste gezicht niet veel bijzonders kunt ontdekken. Maar dit gebied op het Gaspé-schiereiland is een paleontologische schatkamer vol fossielen van 380 miljoen jaar geleden uit het Devoon, "the age of fish". Het heeft een unieke wetenschappelijke waarde met betrekking tot de evolutie van water- naar landdieren en dus uiteindelijk tot de geschiedenis van de mens. Een gebied als het Iguazu National Park op de grens van Brazilië en Argentinië, met zijn unieke fauna en flora van het subtropisch regenwoud, is daarnaast ook adembenemend mooi. Dat maakt het natuurlijk aantrekkelijk voor bezoekers, maar dat is op zichzelf niet genoeg om het tot erfgoed van de hele mensheid uit te roepen.

Want in het erfgoedprogramma sluiten de wetenschappelijke en de culturele opdracht van UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation) naadloos op elkaar aan. Bij de zogenaamde cultuursites (monumentale gebouwen, oude binnensteden en ander architectuurerfgoed) gaat het niet alleen om esthetische waarde, maar vooral ook om hun rol in de geschiedenis van de mensheid. Naast

Afbeelding © UNESCO

de Taj Mahal in India en de Borobudur op Java heb je dus evengoed het slavenfort op het eiland Gorée in Senegal en het concentratiekamp Auschwitz in Polen. Bij de natuursites (een kleine tweehonderd van de bijna negenhonderd sites) gaat het niet alleen om hun schoonheid, maar vooral ook om hun bijzondere waarde voor de ontstaansgeschiedenis of het voortbestaan van de aarde. En daarmee zijn we terug bij de Waddenzee.

ONGESTOORD

Want de toelichting bij het besluit om dat gebied, voorgedragen door Nederland en Duitsland samen, op te nemen in de Werelderfgoedlijst, luidt in vrije vertaling zo: “De Waddenzee is een van de laatste natuurlijke getijdengebieden waar een vrijwel ononderbroken systeem van zand- en slikplaten te vinden is. Natuurlijke processen functioneren er nog steeds grotendeels ongestoord. Het is daarmee typerend voor een belangrijke fase in de ontwikkeling van de aarde. Eilanden, geulen, prielen en platen veranderen voortdurend

van vorm en soms ook van plaats onder invloed van getijden, wind, golven, het transport van zand en de activiteiten van planten en dieren. Het is het grootste wadden- en kusteilandensysteem ter wereld met een gematigd klimaat. Het gebied kent daardoor een enorme variëteit aan bijzondere landschappen, flora en fauna op de grens van zout en zoet water. Planten en dieren passen zich voortdurend aan wisselende omstandigheden aan. Mede door de grote voedselrijkdom die daardoor ontstaat, is het gebied ook een onmisbare schakel in de vogeltrek op verschillende trekroutes van en naar Afrika naar Eurazië. Door de bijzondere leefomstandigheden in de Waddenzee – voedselrijkdom, een grote variëteit aan leefgebieden – speelt het een cruciale rol in de wereldwijde biodiversiteit. Sommige vogelsoorten zouden bedreigd of zelfs al uitgestorven zijn als zij de Waddenzee niet hadden als veilig broed-, rui- en doortrekgebied.”

In het officiële besluit van het Werelderfgoedcomité, dat met de uitvoering van de Conventie belast is, wordt daarom verwezen naar drie officiële nominatiecriteria die het Waddengebied zijn unieke en wereldwijde waarde geven:

1. Het Waddengebied is kenmerkend voor een belangrijke fase in de geologische ontwikkeling van de aarde.
2. Het is typerend voor ecologische en biologische processen in de evolutie en de ontwikkeling van bepaalde ecosystemen
3. Het gebied kent een enorme biologische diversiteit die in de natuurlijke habitat kan worden geobserveerd en is van doorslaggevend belang voor het voortbestaan van die diversiteit.

OPENLUCHTMUSEUM?

Genoeg reden dus voor gepaste trots, maar het in stand houden ervan is geen gemakkelijke opdracht. Want lees door: “Aangezien de Waddenzee in een dichtbevolkt gebied ligt en daarin veel functies vervult, is het belangrijk dat behoud en beheer, waaronder regulering van het gebruik, voorrang blijven genieten. Belangrijke zaken hierbij zijn het plannen van land- en watergebruik, het voorzien en reguleren van kustverdediging, en de zeevaart.” Er wonen niet alleen dieren en planten in het gebied maar ook mensen. Met hun havens, hun agrarische bedrijven, hun toerisme, hun visserij. Wat betekent dit voor hen? Brengt het UNESCO-besluit nieuwe regels met zich mee, wordt het Waddengebied een openluchtmuseum?

Die angst was aanvankelijk groot, maar bleek ongegrond. Want een van de voorwaarden bij het beoordelen van de aanvraag is dat het behoud en beheer van de site al goed geregeld is. Er waren voor de bescherming van het Waddengebied al tal van wetten, richtlijnen, verdragen en overeenkomsten die allemaal met elkaar in verbinding staan: internationale, Europese, nationale en regionale, zowel in Nederland als in Duitsland.

Ook met Denemarken, dat de aanvraag niet mee heeft ingediend, bestonden al trilaterale afspraken over het beheer van de Waddenzee. De noodzaak om verschillende belangen tegen elkaar af te wegen, was er immers ook al zonder Werelderfgoedstatus.

Daarnaast moeten de indienende landen kunnen aantonen dat er in de regio voldoende draagvlak bestaat voor de bescherming van het voorgedragen gebied. Er ging een jarenlang proces van overleg, onderzoek, raadpleging en informatieverstrekking vooraf aan het uiteindelijke besluit van 2009. Bij het nominatiedossier is dan ook een indrukwekkende lijst van ‘adhesie-handtekeningen’ gevoegd waarin alle betrokken partijen zich akkoord verklaren met het indienen van de voordracht. Velen waren zich ervan bewust dat de unieke kwaliteiten van het gebied ook van groot internationaal belang zijn. En de Werelderfgoedstatus helpt om die internationale betekenis ook bij Nederlandse besluitvorming in het oog en op de agenda te houden. Het nominatieproces, zou je kunnen zeggen, heeft dus juist de belangenafweging zorgvuldiger gemaakt en beter onderbouwd.

Daarmee zijn natuurlijk niet alle problemen als vanzelf en voorgoed opgelost. Woorden zijn geduldig. Als het besluit “bepaalde visserijactiviteiten, havens, industriële ondernemingen en zeevaart, bevolkingsontwikkelingen, toeristische ontwikkelingen en klimaatverandering” benoemt tot mogelijke bedreigingen voor de aantasting van de “bijzondere en universele waarde”, laat dat ruimte voor discussie. Daarvan getuigen bijvoorbeeld de jarenlange gevechten tussen de kokkelvissers en de natuurbeschermingsinstanties. Zo lang je kunt twisten over de schadelijkheid van bepaalde economische activiteiten en daarvoor van beide kanten wetenschappelijke en juridische argumenten aanvoert, kan de uiteindelijke belangenafweging worden uitgesteld. Een nieuwe casus doet zich voor met de bouw van de omstreden afvalverbrandingsoven in Harlingen, pal aan de Waddenzee. De vele protesten van organisaties en individuen en inmiddels ook de provincie hebben het betrokken bedrijf voorlopig nog niet kunnen overtuigen de werkzaamheden te stoppen. Het is duidelijk dat economische belangen een machtige rol spelen, zeker in een gebied waar de werkloosheid dreigt te groeien.

Toch valt te hopen dat de internationale erkenning van de bijzondere wereldwijde kwaliteiten van het gebied alle partijen stimuleert om te zoeken naar een “belangenoverstijgende waardebeoordeling” waarin duurzaamheid, natuurbescherming en regionale economie elkaar versterken in plaats van elkaar in de weg te zitten. Juist de erkenning van die uniciteit kan immers ook een economische betekenis krijgen, en daarmee uiteindelijk de belangen van velen dienen.

Kinderen beelden op het strand van Texel het Werelderfgoedlogo uit en vieren zo de erkenning van de Waddenzee door Unesco als Werelderfgoed, Foto P. de Vries / © UNESCO.

INTERNATIONALE SAMENWERKING

Om daar meer zicht op te krijgen is het ook mogelijk een beroep te doen op internationale expertise. Want dat is een van de vormen van “medeverantwoordelijkheid” vanuit de internationale gemeenschap. Zijn er alternatieven denkbaar, zijn er oplossingen voor dit gebied waarin de verschillende belangen verzoend worden? Is er ervaring van elders die hier bruikbaar is? Lokale of regionale organisaties kunnen zich met zo’n vraag tot het Werelderfgoedcentrum van UNESCO wenden als zij menen dat de bijzondere waarde van het gebied dreigt te worden aangetast. Dat deed zich onlangs nog voor in Brugge, waar een aantal deskundigen van ICOMOS kwam kijken naar de voorgenomen bouwplannen in de buurt van het historisch centrum. Het voorbeeld laat zien dat UNESCO vooral gericht is op samenwerking en bevordering van deskundigheid met het doel de uitzonderlijke waarde te behouden; dat is tenslotte het gedeelde belang van aanvrager en de wereldgemeenschap. Wel leidt zo’n advies van deskundigen er vaak toe dat de betrokken bestuurders bepaalde plannen nog eens heroverwegen; zo heeft de stad Keulen uiteindelijk afgezien van de voorgenomen bouw van hoge flatgebouwen vlak naast de Dom.

Ook zonder specifieke bedreigingen wordt in het besluit van het uitvoerend Werelderfgoedcomité meestal een verzoek aan de aanvragers opgenomen om internationaal

samen te werken met gelijksoortige gebieden. In het geval van de Waddenzee werd onder meer aan Duitsland en Nederland gevraagd om een samenhangend toerismebeleid te ontwerpen voor het hele gebied, om onderzoek te blijven doen naar het bestrijden van uitheemse soorten die de biodiversiteit kunnen bedreigen, en om samen te werken met andere lidstaten – onder meer in Afrika – ter bescherming van de trekvogels op de genoemde routes. In dat verband is het verheugend dat de Koninklijke Academie voor Wetenschappen enkele jaren geleden de Waddenacademie in het leven heeft geroepen. Die heeft programma's voor wetenschappelijk onderzoek opgezet rond een aantal thema's waarmee het Waddengebied als geheel zijn voordeel kan doen, ook in de internationale samenwerking.

ALLEEN HET NATTE

Een van die thema's is de cultuurhistorie. En dat brengt ons op een laatste vraag: waarom is alleen de Waddenzee voorgedragen, en niet de eilanden en het kustgebied? Juist ook omdat de cultuurhistorie, de relatie tussen mens en natuur in dit gebied, zo boeiend is, is die mogelijkheid lang in de discussie betrokken. Uiteindelijk hebben praktische argumenten de doorslag gegeven: de voorbereiding zou dan nog zoveel ingewikkelder zijn geworden dat de aanvraag er jaren door zou worden vertraagd. Daarom hebben de betrokken partijen er bewust voor gekozen in eerste instantie alleen 'het natte gedeelte' voor te dragen bij UNESCO. Voor het onderzoek en beheer daarvan bestond al jarenlang een tripartiete samenwerking tussen Duitsland, Denemarken en Nederland. Velen hopen dat ook het cultuurlandschap er nog eens aan wordt toegevoegd, zodat het Waddengebied als een gemengde site op de lijst komt. Maar ook zonder die status verdient het vele culturele erfgoed in dit gebied aandacht en bescherming. Het cultuurlandschap laat zich lezen als de verbinding tussen verleden en heden. Publicaties vertellen de verhalen over wat de betekenis is van wat we nu nog kunnen zien. Ze vullen de historie in, geven ons een plek in de tijd en de ruimte. Alle reden dus om ook daarmee zorgvuldig om te gaan. En ook dat is onderdeel van het Werelderfgoedverdrag: bij ondertekening verplicht de lidstaat zich immers om zorgvuldig om te gaan met al zijn culturele erfgoed, ook dat wat niet op de lijst staat.

Voor iedereen die om de stilte, de schoonheid en het bijzondere karakter houdt van het Waddengebied als geheel, is dat wellicht een geruststelling. En voor alle verantwoordelijke bestuurders hopelijk een extra aansporing.

WEBSITES

www.waddenzeewerelderfgoed.nl / www.waddenacademie.nl

www.unesco.nl / www.unesco.org